"Məxmər pərdələr arxasından başlanan dünya"

Aynur Turan

F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının metodisti

(əvvəli ötən saylarımızda)

Azərbaycan Dövlət Musiqili Komediya Teatrı respublikanın ən böyük musiqili teatrlarındandır. Azərbaycan milli musiqili komediya janrı 20-ci əsrin əvvəllərində yaranmışdır. Opera kimi bu janrın da yaradıcısı Üzeyir Hacıbəyovdur. Onun 1909-cu ildə yazdığı "Ər və arvad" musiqili komediyasının ilk tamaşası 24 may 1910-cu ildə Bakıda ildə Bakıda Nikitin qardaşlarının sirk binasında olmuşdur. Məhz bu tamaşa ilə də Azərbaycan Musiqili Komediya Teatrının əsası qoyulmuşdur. Sonrakı illərdə Üzeyir Hacıbəyovun bir sıra komediyaları oynanıldı. İndi teatrın həm Azərbaycan, həm də rus bölmələrində zəngin repertuarı formalaşmış, işgüzar və professonal sənətçilər yorulmaq bilmədən əzmlə çalışırlar.

130 ildən çox zamana söykənən qədim Naxçıvan torpağında bir yay günündə Zaviyyə məhəlləsində dövrün mütəqəqqi ziyalılarından biri olan Hacı Nəcəf Zeynalovun evində mirzə Fətəli Axundovun "Müsyo Jordan və Dərviş Məstəli şah" komediyası tamaşaya qoyulmuşdur. 1883-cü il may ayının 15-də tamaşaya qoyulan bu ölməz komediya Naxçıvan teatrının təvəllüdünə çevrilmişdir

Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçılar Teatrı 1928-ci ildə yaranıb və indiyə kimi milli səhnə sənəti tariximizə neçə-neçə aktyor və rejissor bəxş edib. Neçə-neçə dramaturqun ilk səhnə əsəri məhz bu sənət ocağında oynanılmışdır. Azərbaycan və rus bölmələrindən ibarət kollektiv öz yaradıcılıq fəaliyyətində məktəblilərin, yeniyetmələrin və gənclərin etik-estetik tərbiyəsini başlıca istiqamət kimi götürmüşdür. Yaradıcılıq axtarışlarında teatrın yeni dramaturqlarla əlaqəsi daha da möhkəmlənmiş və bu, səmərəli nəticələr vermişdir. Teatr gənc tamaşaçılarını Azərbaycan xalqının qəhrəman keçmişi ilə yaxından tanınmış olmasına, onlarının qəhrəmanlıq hissləri aşılanmasına təsir göstərmişdir. İlk illərdən başlayaraq teatr daim öz professional səviyyəsini yüksəldir, zamanla səsləşən yüksək ideyalı, böyük tərbiyəvi əhəmiyyətə malik maraqlı tamaşalar yaradırdı.

1928-ci ildə dövlət statusu alan İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrı 1935-ci ildən görkəmli dramaturqumuz Cəfər Cabbarlının adını daşıyıb. Bu teatrın milli mədəniyyətimizin tərəqqisində böyük xidmətləri var. Onun qazandığı uğurları Azərbaycan mədəniyyətinin böyük bir parçası hesab etmək olar. İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrı həqiqətən keşməkeşli sənət yolu keçmiş, ziddiyyətli münasibətlərlə, təqib və təzyiqlərlə üzləşmişdir.

1988-ci ildə ermənilərin başladığı işğalçılıq siyasətinin ağır zərbələrini alanlardan biri də bu teatr və bu teatrın kollektivi oldu. Həmin ildən Bakı şəhərində məskunlaşan İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrı üzləşdiyi ən ağır əzabları, çətinlikləri dəf edərək yaşamaq. Fəaliyyət göstərmək niyyəti teatrsevənlərin diqqətini çəkmək üçün öz həyatını çətinliklə yaşamağa başladı. İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrı milli teatr sənətimizin inkişafında mühüm yer tutur. Və o, Qafqazın qocaman sənət ocaqlarından biridir. Teatr repertuarını bu günün reallıqları çərçivəsində qurmağa çalışır.

Bu ekskursiyanı paytaxtımızdan kənarda da, davam etdirmək olar.

130 ildən çox zamana söykənən qədim Naxçıvan torpağında bir yay günündə Zaviyyə məhəlləsində dövrün mütəqəqqi ziyalılarından biri olan Hacı Nəcəf Zeynalovun evində mirzə Fətəli Axundovun "Müsyo Jordan və Dərviş Məstəli şah" komediyası tamaşaya qoyulmuşdur. 1883-cü il may ayının 15-də tamaşaya qoyulan bu ölməz komediya Naxçıvan teatrının təvəllüdünə çevrilmişdir. Bu müddət ərzində keçirilən yaradıcılıq yolu heç də hamar olmayıb. Ciddi təqiblərdən, soyuq münasibətlərdən, gərgin və dramatik mübarizələrdən keçib bu yol.

Əsası böyük demokrat yazıçı, qüdrətli dramaturq Cəlil Məmmədquluzadə və tanınmış ədib Eynalı bəy Sultanov tərəfindən qoyulan bu teatrın yaranışı M.F.Axundovun "Müsyo Jordan və Dərviş Məstəli şah" komediyası ilə olmuşdur. Fərəhlə qeyd edək ki, qüdrətli ədib Cəlil Məmmədquluzadə Müsyo Jordan rolunda çıxış etmişdir. Hal-hazırda bu teatr aktuallığını qoruyur və yeni-yeni tamaşalarla tamaşaçıları sevindirir.

Hələ insanlarda dil ünsiyyəti yaranmamışdan əvvəl adamlar "danışan" hərəkət oyunları toplusuna malik olmuşdur. Dünyanın hər dörd cəhətində yaşayan ilk ibtidai insanlar uzağı, qonşu qəbiləni tanıyırdılar. Ancaq bu gün elm sübut edib ki, onların hərəkət oyunları ilə danışmalarında bənzərlik, eynilik həddindən artıq çoxdur. İnsanların ov ovlaması, quş quşlaması özü böyük bir oyun idi. Ova çıxanlar hərəsi bir səmtdə, gizləndikləri yerdə hərəkətlərlə "danışır", özləri də düşünmədən oyun anlamının ifadə vasitələrini zənginləşdirdilər. Açıq havada oynanılan, el-oba məskunlaşan yurdun mərkəzində, şəhər meydançalarında, karvansaralarda, bazar içində, küçələrdə, kənd əkənək yerlərinin yanında göstərilən kütləvi xalq tamaşalarına ümumiləşdirilmiş şəkildə, sənət növü kimi "Meydan teatrı"deyilir. Meydan teatrı xalqın mənəvi varlığını, idrakını təkamül mərhələlərini, dünyanın dərk olunmaz hadisələrinə münasibətini, əsatir və folklor mədəniyyətinin estetik prinsiplərini müxtəlif məzmun və formalarla təcəssüm etdirən oyun vasitələrinin, üslub və janrlarının bədii toplumudur. Ov səhnələrinin məişət prosesi, təbiətə, ailə-məişət məsələlərinə baxım, insanın qeyri-təbii qüvvələrə tapınması kimi amillərin bədii ifadəsi kütləvi tamaşalarda cəmləşmişdir. Bu tamaşalarda incəsənətin bir neçə janrının bir-birini tamamladığını görürük: rəqs, musiqi, mahnı, xor, danışıq, habelə idman-akrobatik növlər mövcud tədbirlərin əsasını təşkil etmişdir. Xalqımızın milli-mənəvi irsini zənginləşdirən sərvətlərdən biri də oyun-tamaşa mədəniyyətidir. Bugünkü peşəkar səhnə sənətimiz məhz xalq oyun-tamaşalarının, geniş mənada meydan teatrının zəminində təşəkkül taparaq böyük inkişaf yolu keçib. İnkişaf yolunu keçə-keçə formalaşıb. Meydan teatrı xalqın mənəvi varlığını, idrakının təkamül mərhələlərini, dünyanın dərk olunmaz hadisələrinə münasibətini, əsatir və folklor mədəniyyətinin estetik prinsiplərini müxtəlif məzmun və formalarla təcəssüm etdirən oyun vasitələrinin, üslub və janrlarının bədii toplumudur. Meydan teatrının öz estetikası, öz poetikasım xüsusiyyətləri, öz oyun-üslub parametləri, ölçüləri, öz səhnə-tamaşaçı, mətn-ifaçı prinsipləri var. Bu nəzəri əsasların toplu halında öyrənilməsi, fundamental elmi şəkildə araşdırılması xalqımızın dərin qatlı mənəvi-mədəni irsinin zənginliyinə geniş üfüqlər açır. Bütün bunlar Azərbaycanda peşəkar dramaturgiyanın təşəkkülünə və bir qədər sonra dünyəvi teatrın doğuluşuna səbəb olub.

Hələ insanlarda dil ünsiyyəti yaranmamışdan əvvəl adamlar "danışan" hərəkət oyunları toplusuna malik olmuşdur. Dünyanın hər dörd cəhətində yaşayan ilk ibtidai insanlar uzağı, qonşu qəbiləni tanıyırdılar. Ancaq bu gün elm sübut edib ki, onların hərəkət oyunları ilə danışmalarında bənzərlik, eynilik həddindən artıq çoxdur. İnsanların ov ovlaması, quş quşlaması özü böyük bir oyun idi. Ova çıxanlar hərəsi bir səmtdə, gizləndikləri yerdə hərəkətlərlə "danışır", özləri də düşünmədən oyun anlamının ifadə vasitələrini zənginləşdirdilər

1873-cü ilin 10 martında 'Lənkəran xanının vəziri' tamaşası bakıda səhnəyə qoyuldu.

1875-ci ildə Qubada, 1879-cu ildə Şəkidə, 1883-cü ildə Naxçıvanda teatr tamaşaları göstərildi.

1880-ci ildə Hacı Zeynalabdin Tağıyev Bakıda ilk teatr binası tikdirdi və və bu teatr xalq arasında 'Tağıyev teatrı' kimi tanındı, sevildi, teatr tariximizdə yeni bir səhifə açdı.

1896-cı ildə Həsən bəy Zərdabi Bakıda "Birinci müsəlman dram truppası" adlı ilk professional teatr kollektivini təşkil etdi.

1897-ci ildə Bakıda ilk dəfə "Artislər ittifaqı" yaradıldı.

1906-cı ildə Bakıda "Müsəlman dram artistləri" şirkəti quruldu.

1908-ci il yanvarın 12-də Bakıda ilk milli opera-Uzeyir Hacıbəylinin 'Leyli və Məcnun' əsərinin tamaşası ilə Azərbaycanda professional musiqi teatrının əsası qoyuldu. 1910-cu ildə 'Səfa ' adlı yeni mədəni-maarif cəmiyyəti və onun nəzdində teatr şöbəsi fəaliyyətə başladı.

1917-ci ildə Bakıda 'Müsəlman artistləri ittifaqı' yaradıldı.

Teatr tariximizlə bağlı kifayət qədər belə faktlar var.